

PLATÓN: „Ústava“

in *Platónovy spisy IV.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný)
Podobenství o slunci, úsečce a jeskyni, s. 234–253

~~Není-li tedy pravda, že ani slunce není sice zrakem, ale jsou jeho příčinou, jest od něho samého viděno?~~

~~Tak.~~

~~To tedy věz, že myslím tím dítětem dobra, jež dobro zplodilo jako svou obdobu, aby totiž, čím jest samo ve světě pomyslím vzhledem k rozumu a předmětům rozumového vnímání, tím aby bylo toto ve světě viditelném vzhledem ke zraku a předmětům viděným.~~

~~Jak to? otázal se; ještě lépe mi to vylož.~~

~~S očima, jak víš, jest tomu tak, že kdykoli je někdo obrácí na ony předměty, na jejichž barvách se prostírá nikoli denní světlo, nýbrž noční přísvit, nevidí dobře a jsou skoro jako slepé, jako by v nich nebylo čistého zraku.~~

~~Zajisté.~~

~~Kdykoli je však obrátí na předměty, na které svítí slunce, tu myslím vidí jasně a jest zjevno, že v těchž očích je zrak.~~

~~Ovšem.~~

~~Takovým způsobem tedy pozoruj i jevy duševní, a to tak: kdykoli se duše upře na to, nač svítí pravda a jsoucno, pochopí to a pozná a jest patrno, že má rozum; kdykoli však na to, co jest smíšeno s tmou, na jev vznikající a hynoucí, tehdy jen nejasně míní a špatně vidí, sem a tam svá mínění převracejíc, a tu zase se zdá, jako by neměla rozumu.~~

~~Ano, podobá se.~~

~~To tedy, co poznávaným věcem poskytuje pravdu a poznávacímu jeho výkonnou schopnost, věz, že jest idea dobra; ona jest příčinou rozumového vědění a pravdy, neboť ta jest poznávaným předmětem, a tak, ačkoli obojí jest krásné, i poznání i pravda, správně učiníš, budeš-li onu ideu pokládati za něco jiného a ještě krásnějšího nad toto obojí; co pak se týče rozumového vědění a pravdy, jako tam jest správné světlo a zrak pokládati za věci slunci blízké, ale pokládati je za slunce by nebylo správné, tak také i zde pokládati toto obojí za věci blízké dobru jest správné, ale není správné pokládati jedno nebo~~

~~druhé z nich za dobro samo, nýbrž význam dobra jest ještě více eentí.~~

~~Nevýslovná to krása podle tvé řeči, když poskytuje vědění a pravdy, ale sama nad tyto věci krásou vyniká; vždyť přece jistě tím nemyslíš rozkoš.~~

~~Zadrž hříšná slova, odpověděl jsem; ale raději ještě pozornj jeho obraz tímto způsobem.~~

~~Jak?~~

~~O slunci, myslím, řekneš, že viditelným věcem dává netoliko možnost, aby byly viděny, nýbrž i vznik a vzrůst a výživu, ač samo není vznikem?~~

~~Jak jinak?~~

~~Rei tedy, že i předměty poznání mají od dobra nejen to, že jsou poznávány, nýbrž že se jim od něho dostává i bytí a jsoucnosti, ačkoli dobro není jsoucnost, nýbrž vyniká ještě nad jsoucnost důstojností a mocí.~~

~~20. Tu zvolal Glaukón s velmi komickým výrazem: Apollóne, jaká to nadlidská výše!~~

~~Ano, sám jsi tím vinen, protože jsi mě nutil, abych řekl o tom své mínění.~~

~~A nesmíš ustati, nýbrž, když už nic jiného, vylož aspoň to podobenství se sluncem, jestliže ti něco zbývá.~~

~~Ba jistě zbývá, a mnoho.~~

~~Nesmíš tedy ani dost málo z toho vynechati.~~

~~Myslím, děl jsem, že naopak mnoho vynechám; přece však, pokud jest v přítomné chvíli možno, úmyslně nevynechám nic. Nevynechávej.~~

~~Pomysli si tedy, že idea dobra a slunce jsou, jak jsme pravi-
li, dvě mocnosti a že kralují jedna nad rozumovým rodem a krajem, druhá pak nad viditelným – neřeknu „světem“, aby se ti nezdálo, že dělám umělé hříčky se slovem „světlo“.¹³¹
Nuže tedy, máš na mysli těchto dvě podob, viditelné a pomyslné?~~

~~Mám.~~

Představ si tedy, že to jest, jako bys vzal přímku,¹³² rozdělenou ve dva nerovné úseky; pak rozděli dále jeden i druhý úsek v témže poměru, úsek náležící oboru viditelnému i úsek oboru pomyslného, a dostaneš podle poměrné zřetelnosti a nezřetelnosti v oboru viditelném jeden úsek jakožto obrazy – těmi obrazy pak myslím především stíny, dále zrcadlení na vodě i na všem, co má pevnou, hladkou a lesklou plochu, a všechno takové, rozumíš-li mi.

Však rozumím.

Druhým pak úsekem budiž ti tedy to, co tyto obrazy představují, živočichové kolem nás, všechno rostlinstvo a vše, co náleží mezi umělé výrobky.

Dobře.

Zdalipak by se ti chtělo o tom viditelném oboru říci, že poměrný rozdíl tu záleží v pravdě a nedostatku pravdy, že jako se má předmět mínění k předmětu poznání, tak se má napodobenina k napodobenému předmětu?

Ano, zcela jistě.

Pozoruj tedy dále i dělení oboru pomyslného, jak by se mělo provésti.

Jak?

Tak, že v jednom úseku jeho jest duše nucena hledati z předpokladů tím způsobem, že užívá tamtěch předmětů napodobování jako obrazů, přičemž postupuje ne směrem k počátku, nýbrž ke konci, kdežto v druhém, směřujícím k naprostému začátku, jde od předpokladů a koná svou cestu bez obrazů potřebných prvnímu úseku, jen s pojmy samými o sobě.

Těmto slovům jsem dobře neporozuměl

Nuže ještě jednou, odpověděl jsem; zajisté snáže porozumíš, bude-li toto předesláno. Jak bezpochyby víš, ti, kdo se zabývají měřictvím a počty a podobnými věcmi, předpokládají při každém postupu liché a sudé, tvary, trojí druh úhlů a jiné věci s tím příbuzné; myslíce si, že tyto pojmy znají, učiní si je předpoklady a nepokládají již dále za potřebno je dokazovati ani

sobě ani jiným, jako by šlo o věci každému jasné, nýbrž počínajíce od nich, probírají hned věci další a nakonec přicházejí rovnou k tomu, co si byli učinili cílem svého zkoumání.

Ovšem, to dobře vím.

Nuže, jak také dále víš, užívají viditelných podob a vykládají o nich, aniž mají na mysli tyto, nýbrž ony, které tyto představují, jako například jest účelem jejich výkladu čtverec sám a úhlopříčka sama, a ne ta, kterou kreslí, a tak dále; tyto jejich výtvořiny a výkresy mohou způsobovati i stíny i obrazy na vodních hladinách, ale oni jich samých užívají zase jako obrazů, hledíce však spatřiti ona jsoucna sama, jichž není možno spatřiti jinak než myšlením.

Pravdu dř.

21. O tomto tedy oboru jsem mluvil jako o pomyslném, ale tak, že duše jest nucena při jeho zkoumání užívatí předpokladů¹³³ a nejde k počátku, protože nemůže vystoupiti výše nad ty předpoklady, nýbrž užívá za obrazy těch věcí samých, které jsou vzory obrazů nižšího druhu, věcí, které také jsou proti oněm obrazům uznány a ceněny jakožto zřetelné.

Rozumím, pravil, že mluvíš o tom, co náleží do oboru měřictví a věd s ním příbuzných.

Druhým tedy úsekem pomyslného oboru rozuměj, že myslím to, co chápe rozum sám mocí dialektiky, maje své předpoklady ne za počátky, nýbrž za předpoklady v pravém slova smyslu, jako za výstupky a východiště, aby došel až po to, co jest bez předpokladů,¹³⁴ k počátku všeho, a pak aby chopě se toho zase nazpět sestupoval až ke konci, drže se toho, co s tím souvisí, neužívaje přitom ku pomoci docela žádného jevu smyslného, nýbrž idejí samých o sobě a jejich postupných vztahů, a tak končil v ideji.

Rozumím, pravil, docela dobře sice ne – zdá se mi totiž, že práce, o které mluvíš, jest velmi rozsáhlá –, že však chceš určitě stanoviti, že jasnější jest to, co se spatřuje dialektickým věděním v oboru jsoucna a pomyslna, nežli to, co takzvanými vě-

dami, které mají za počátky předpoklady; diváci jsou sice nuceni dívat se na jejich předměty myšlením, a ne smysly, ale poněvadž pozorují ne z výše samého počátku, nýbrž ze stanovité předpokladů, proto se jí zdá, že při těch předmětech nedocházejí rozumového poznání, ačkoli jsou rozumu přístupné i se svým počátkem. Tu činnost geometrů a podobných odborníků nazýváš, jak se jí zdá, myšlením, ale ne rozuměním, pokládá je myšlení za něco uprostřed mezi míněním a rozumem.

Docela dobře jsi to pochopil. A tak uznej, že těm čtyřem úsekům odpovídají v duši tyto čtyři stavy, rozumové poznání e nejhořejšímu, myšlení druhému, ke třetímu přidej vězení a k poslednímu dohadování, a seřaď je v náležitém poměru podle zásady, že jim náleží taková míra jasnosti, jak veliká míra pravdy náleží jejich předmětům.

Rozumím, uznávám a seřazuji, jak pravíš.

Knihá sedmá

1. ~~A nyní, pokračoval jsem, představ si rozdíl mezi duší vzdělanou a nevzdělanou tímto podobenstvím. Pomysli si lidi jako v podzemním obydlí, podobném jeskyni, jež má ke světu otevřen dlouhý vchod zšíří celé jeskyně; v tomto obydlí již od dětství žijí spoutáni na nohou i na šíjích, takže zůstávají stále na téže místě a vidí jedině dopředu, ale nemohou otáčeti hlavy, protože jim pouta brání; vysoko a daleko vzadu za nimi hoří oheň a uprostřed mezi ohněm a spoutanými vězni jest nahoře příčná cesta, podél níž si myslí vystavenou zídku na způsob přepážek, jaké mívají před sebou kejklíři a nad kterými ukazují své kousky.~~ 514

Dobře.

~~Mysli si pak, že podél této zídky chodí lidé a nosí všelijaké nářadí, přečnívající nad zídku, také podoby lidí a zvířat z kamene i ze dřeva i všelijak vyrobené, přičemž jedni z nosičů, jak se podobá, mluví, druzí pak mlčí.~~ e 515

Divný jest ten tvůj obraz a divní vězňové.

~~Podobní nám, odpověděl jsem; neboť takoví lidé jistě by neviděli ze sebe samých ani ze svých druhů něco více než stíny vrhané ohněm na protější stěnu jeskyně.~~

~~Jak by také uviděli, když jsou nuceni držeti po celý život hlavu bez pohnutí?~~ b

~~A co předměty nošené podél zídky? Neviděli by z nich právě tolik?~~

Ovšemže.

~~A kdyby mohli vespolek rozmlouvat, jistě by myslili, že těmi jmény, která dávají tomu, co před sebou vidí, označují skutečné předměty.~~

Nutně.